

В.С. Зязюлькіна (Віцебск)

**ВЫКАРЫСТАННЕ ФАЛЬКЛОРНЫХ ТВОРАЎ
НА ЎРОКАХ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ Ў 6–8 КЛАСАХ
ЯК СРОДАК ФАРМІРАВАННЯ НАЦЫЯНАЛЬнай
САМАСВЯДОМАСЦІ ВУЧНЯЎ**

Адносіны да духоўнай спадчыны свайго народа, да мовы продкаў выяўляюць агульную культуру і грамадскую годнасць чалавека. На настаўніка ўскладваецца вялікая адказнасць за фарміраванне высокамаральнай творчай асобы з высокім узроўнем культуры і нацыянальнай самасвядомасці, здольнай дзейнічаць у інтарэсах дзяржавы. “Выхаваўчая работа ў нацыянальнай школе павінна грунтавацца на глыбокім веданні беларускага менталітэту. Кожны нацыянальны характар мае свае тыповыя рысы. Памяркоўнасць, гасціннасць, міласэрнасць, працавітасць, уменне пастаяць за сябе... – вось гэтыя і многія іншыя гуманістычныя рысы характару беларусаў сталі высокакаштоўнай нацыянальнай адметнасцю” [8]. Вядома, што школа павінна выходзіць у дзяцей лепшыя рысы нацыянальнага характару. Нідзе так поўна не выяўляецца душа і характар народа, як у фальклору, традыцыях і абрадах.

Вывучэнне мовы ў кантэксце культуры народа вызначана ў сучаснай лінгваметодыцы як лінгвакультуралагічны падыход (А.А. Быстрова, Г.М. Валочка, А.Д. Дзейкіна, Н.Л. Мішаціна, Л.А. Мурына, Л.І. Новікава). У навучанні праз моўныя факты і з’явы выяўляюцца асаблівасці культуры і мыслення народа, падаецца інфармацыя пра традыцыі, каштоўнасці, нормы і лад яго жыцця, і самае важнае – “адбываецца авалоданне вучнямі

ўменнямі карыстацца атрыманымі ведамі ў працэсе камунікацыі, лінгвакультуралагічнай кампетэнцыяй” [11]. Гэты кірунак “дазваляе праз слова (як адзінку мовы і тэксту) мэтанакіравана і сістэмна аказваць уплыў на фарміраванне асобы вучня” [5], дае магчымасць спасціжэння моўнай карціны свету беларусаў, развівае ўменні аперыравання культуразнаўчай інфармацыяй, спрыяе ўсведамленню ролі і месца беларускай культуры ў кантэксце іншых культур.

Патрыятычны элемент у першую чаргу павінен уключацца ў навучальныя заняткі, што патрабуе правільнага вызначэння выхаваўчай задачы кожнай тэмы заняткаў і спосабу яе вырашэння. Вялікую ролю ў гэтым адыгрывае правільны і старанны падбор навучальнага матэрыялу. Пры вывучэнні беларускай мовы мэтазгодна выкарыстоўваць моўныя звесткі па этнаграфіі і фальклору ў выглядзе моўнага матэрыялу для практыкаванняў, моўныя хвілінкі з выкарыстаннем народных выслоўяў, картак на аснове фальклорнага матэрыялу. Вельмі цікава праходзяць ўрокі, аб’яднаныя адной тэмай, напрыклад, масленічны тыдзень, велікодныя традыцыі.

На нашу думку, такі падыход у большай ступені дазваляе рэалізаваць выхаваўчую мэту навучання. У кантэксце ўзаемазвязанага вывучэння мовы і традыцыйнай культуры беларускага народа аб’ектам увагі на занятках становяцца культурна афарбаваныя моўныя адзінкі:

- найменні прадметаў і з’яў традыцыйнага беларускага побыту;
- міфалагізаваныя моўныя адзінкі, абрадава-рытуальныя формы культуры, замацаваныя ў фразеалагізмах, прыказках, загадках, песнях;
- сімвалы нацыянальнай культуры;
- тэксты як адзінкі культуры.

Праца над словам і тэкстам прадугледжвае выкарыстанне на вучэбных занятках разнастайных метадаў і прыёмаў: паведамленне настаўніка; гутарка; экстралінгвістычны каментарый, які ўключае інфармацыю пра паходжанне, значэнне слова, функцыю прадмета традыцыйнай культуры; аналіз нацыянальна маркіраваных моўных адзінак рознага ўзроўню.

Праца па дадзенай тэме складаецца з некалькіх этапаў:

1. Падбор моўнага матэрыялу.

Карыстаючыся зборнікамі беларускага фальклору, стараюся падбіраць зразумелыя вучням моўныя адзінкі, прапаноўваць розныя фальклорныя жанры: каляндарная і сямейна-абрадавая паэзія, казкі, паданні і легенды, прыказкі і прымаўкі, загадкі, замовы, сацыяльна-бытавая лірыка. Значэнні слоў, што абазначаюць назвы рэалій матэрыяльнай і духоўнай культуры, могуць раскрывацца не толькі пры вывучэнні лексікі, але і ў якасці прыкладаў, або практычнага матэрыялу для замацавання ведаў, уменняў і навыкаў.

2. Вызначэнне раздзела праграмы, тэмы ўрока. Напрыклад, пры вывучэнні тэмы “Поўная і кароткая формы якасных прыметнікаў” асноўным узорам выкарыстання кароткай формы якасных прыметнікаў

з'яўляюцца беларускія народныя песні (“шырока ніўка”, “босы ножкі”, “цяжка доля” і інш.)

3. Падбор метадаў і прыёмаў уключэння афарыстычнай творчасці беларускага народа ў змест урока. Выбар этапаў урока.

Існуе шмат метадаў і прыёмаў навучання беларускай мове. У першую чаргу, гэта паведамленне настаўніка, дзе можна расказаць пра абрад, народнае свята, казку, легенду, з якіх вучні павінны выбраць вызначаныя паняцці, часціны мовы, словазлучэнні, антонімы або сінонімы. Але слова настаўніка павінна быць не суцэльным маналагам, а гутаркай з навучэнцамі, бо доўгі час дзеці не ў стане ўтрымліваць сваю ўвагу на словах настаўніка. Таму на ўроках выкарыстоўваецца прыём “Вучань – настаўнік”. Мэтай якога з'яўляецца паўтарэнне і сістэматызацыя ведаў вучняў па вывучаным матэрыяле; развіццё лідэрскіх ўменняў; прывіццё цікавасці да прадмета і настаўніцкай прафесіі. За некалькі ўрокаў паведамляю чатыром-пяці ініцыятыўным вучням, што на ўроку яны па чарзе будуць выконваць ролю настаўніка (да дзесяці хвілін). Застаюся з вучнямі пасля ўрокаў і абмяркоўваю змест і парадак заданняў, накіроўваючы іх на выкарыстанне фальклорных твораў. Пасля сігналу “вучань-настаўнік” выходзіць да дошкі і праводзіць апытанне або выконвае заданне. Напрыклад, вучні падрыхтавалі крыжаванку да тэмы “Правапіс прыслоўяў”, выкарыстоўваючы заданні: “Падбярыце сінонім да фразеалагізма куды ні глянь”, “Устаўце слова: “Ой, ... на Івана”

Падабаецца вучням прыём “Арфаграфічная эстафета”. Некалькі частак невялікага вершаванага або праязачнага тэксту трэба размясціць на сцяне ці дошцы вучэбнага кабінета. Настаўнік дзеліць клас на групы і прапануе вызначыцца ў кожнай ролі: “кур’ер”, “пісьменнікі”, “карэктар”. “Кур’ерам” трэба пабываць ля тэксту вызначаную настаўнікам колькасць разоў і дакладна запомніць як мага больш, нічога не запісваючы. “Пісьменнікі” павінны правільна запісаць тэкст, прадыктаваны “кур’ерам”. За працай сваёй групы сочыць “карэктар”. Пасля сігналу настаўніка ён правярае тэкст “пісьменніка”, выпраўляе памылкі, параўноўвае запісанае з арыгіналам і ацэньвае працу згодна з прапанаванымі крытэрыямі.

Даволі цікавы і эфектыўны прыём “Карэктар”. Настаўнік павінен загадзя падабраць і размножыць тэкст з запланаванымі памылкамі. Іх агульная колькасць павінна быць вядома ўсім ўдзельнікам. Вучні падзяляюцца на групы. Кожны “вучань-карэктар” атрымлівае тэкст і самастойна выпраўляе памылкі алоўкам. Пасля індывідуальнай праверкі ўдзельнікі групы калектыўна абмяркоўваюць выпраўленае (фіялетавым стрыжнем). Вучні мяняюцца тэкстамі і параўноўваюць выпраўленае з тэкстам-эталонам. Выпраўленні робяцца чырвоным стрыжнем. Заканчваецца агульным каментарам дапушчаных памылак.

Кожнае заданне суправаджаецца абмеркаваннем моўнага матэрыялу, выхаваўчай гутаркай, прыкладамі з жыцця. Так, дзеці з задавальненнем

расказваюць аб святкаванні Каляд, Вялікадня, Купалля ў іх сям’і. Адзначаюць, што яны выкарыстоўваюць веды, набытыя ў школе, даюць парады сваім бацькам.

Хочацца адзначыць, што выкарыстанне фальклорных твораў і культуралагічных тэкстаў можа мець месца на любым этапе ўрока. Яны могуць служыць перадумовай фарміравання і развіцця матывацыйнай сферы вучняў, выкарыстоўваюцца ў якасці эпіграфа; служыць моўным матэрыялам, у час знаёмства з новай тэмай, сродкам актывізацыі разумовай дзейнасці вучняў; ужывацца на карэкцыйным і кантралюючым этапах урока. Народныя песні могуць стаць цудоўным фонам пры выкананні пісьмовых самастойных заданняў, а таксама ў час правядзення фізкультхвілінак і рэфлексіі.

Сістэматычнае выкарыстанне фальклорных твораў на ўроках беларускай мовы ў 6-8 класах садзейнічаюць фарміраванню моўных, маўленчых і ўласна камунікатыўных уменняў і навыкаў вучняў, што ў выніку забяспечвае гатоўнасць асобы да маўленчай камунікацыі па-беларуску. Тэматычнае адзінства тэкстаў забяспечвае прадметны змест выказванняў вучняў, дазваляе зарыентавацца ў інфармацыі, прымяняць атрыманыя звесткі ў розных жыццёвых сітуацыях. Пачатковае ўспрыманне на ўроках прадаўжаецца ў пазаўрочнай дзейнасці.

Літаратура

1. Адукацыйны стандарт вучэбнага прадмета “Беларуская мова” // Роднае слова. – 2009. – № 8. – С. 101–111.
2. Беларуская мова V–XI класы. Вучэбная праграма для агульнаадукацыйных устаноў з беларускай і рускай мовамі навучання. – Мінск: Нацыянальны інстытут адукацыі, 2012. – 56 с.
3. Беларуская літаратура V–XI класы. Вучэбная праграма для агульнаадукацыйных устаноў з беларускай і рускай мовамі навучання. – Мінск: Нацыянальны інстытут адукацыі, 2012. – 54 с.
4. Беларускі фальклор: хрэстаматыя / склад. К.П. Кабашнікаў і інш. – Мінск: Выш. шк., 1996.
5. Валочка, Г.М. Лінгваметадычная сістэма развіцця звязнага маўлення школьнікаў пры навучанні беларускай мове / Г.М. Валочка, – Мінск, 2008. – 48 с.
6. Кірчук, І.І. Выхаванне на нацыянальных традыцыях / І.І. Кірчук. – Мінск: НІА, 2008. – 191 с.
7. Лозка, А. Беларускі народны каляндар / А. Лозка. – Мн., 1993.
8. Маляўка, М.М. Сядзіба, або Хата з матчынай душою / М.М. Маляўка. – Мінск: НІА, 2002.
9. Макаранка, Л.В. Дакрануцца сэрцам / Л.В. Макаранка, Я.А. Саўчанка. – Мазыр, 1994. – 210 с.
10. Мартынкевіч, С.В. Развіццё камунікатыўнай кампетэнцыі школьнікаў пры вывучэнні беларускай мовы (5–6) класы / С.В. Мартынкевіч. – Мінск: Выдавецкі цэнтр БДУ, 2010. – 104 с.
11. Методыка выкладання беларускай мовы / М.Г. Яленскі [і інш.]; пад рэд. М.Г. Яленскага. – Мінск: Адукацыя і выхаванне, 2007. – 448 с.